

הרב יעקב אפשטיין

צער בעלי חיים בדגים וחרקים

פתיחה

בחברת אמונת עתיד גליון 86 פסק הרב אהוד אחיטוב שיש איסור צער בעלי חיים בדגים וע"כ דייג להנאה ולא לאכילה אסור. כיון שהדברים לענ"ד אינם נכונים החלטתי לשנות פרק זה, ואע"פ שכבר עסקתי באיסור זה מספר פעמים מזווית שונות.¹

א. התחשבות בטעמי מצוות

הרב א. אחיטוב הביא מדברי בעל שו"ת 'משנה הלכות' שנסמך על דברי ס' החינוך שכלאי בהמה נובעים מאיסור צעב"ח ומכאן רצה להסיק שאיסור זה הוא בכל מיני בעלי החיים. ולענ"ד לא ניתן ללמוד מטעמי מצוות כיון שלא דרשינן טעמא דקרא, וא"א לבנות מגדלי הלכות על טעם אפילו חדשו אחד מגדולי הראשונים.

בטעמי מצוות הקשורים לבעלי חיים נחלקו הרמב"ם והרמב"ן מחלוקת עקרונית. הרמב"ן (דברים כב, ו) הביא בפירושו עה"ת:

וכתב הרב במורה הנבוכים (ג, מח) כי טעם שלוח הקן וטעם אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, כדי להזהיר שלא ישחוט הבן בעיני האם כי יש לבהמות דאגה גדולה בזה, ואין הפרש בין דאגת האדם לדאגת

1. אמונת עתיד גליון 12, ובספרי 'חבל נחלתו' ח"ז סי' כה, ח"ט סי' כו.

הבהמות על בניהם, כי אהבת האם וחנותה לבני בטנה איננו נמשך אחרי השכל והדבור אבל הוא מפעולת כח המחשבה המצויה בבהמות² כאשר היא מצויה באדם. ואם כן, אין עיקר האיסור באותו ואת בנו רק בבנו ואותו, אבל הכל הרחקה.

וא"כ לפי טעם הרמב"ם המצוות הקשורות לצער בעלי חיים הוא משום צערן של הבהמות עצמן, שהקב"ה ריחם עליהן, וצריך לדון לפי"ז מה עומק צערן, לפי המעשים השונים.

ואילו הרמב"ן חלק עליו:

וכן מה שאמרו (ברכות לג, ב) לפי שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות, לומר שלא חס האל על קן צפור ולא הגיעו רחמיו על אותו ואת בנו, שאין רחמיו מגיעין בבעלי הנפש הבהמית למנוע אותנו מלעשות בהם צרכנו, שאם כן היה אוסר השחיטה, אבל טעם המניעה ללמד אותנו מדת הרחמנות ושלא נתאכזר. כי האכזריות תתפשט בנפש האדם, כידוע בטבחים שוחטי השורים הגדולים והחמורים שהם אנשי דמים זובחי אדם אכזרים מאד, ומפני זה אמרו (קידושין פב, א) טוב שבטבחים שותפו של עמלק. והנה המצות האלה בבהמה ובעוף אינן רחמנות עליהם, אלא גזירות בנו להדריכנו וללמד אותנו המדות הטובות.

עולה כי לפי הרמב"ן אין המצוות בגלל צערם של בעלי החיים ואין לדון על צער החיות בפני עצמן, אלא כדי להקנות לנו את מידת הרחמנות. וא"כ שני גדולי עולם חלקו בטעם המצוות ואיך ניתן ללמוד מטעמים

2. מכאן נסתרים דברי הרב אחיטוב ש דעת החוקרים שאף בעלי חיים כדגים וחגבים צערם שווה לבהמות וחיות. ולענ"ד לא קרב זא"ז. ראשית שהרי עומדת כנגד דעת הרמב"ן שצעב"ח אינו בגלל רחמי ה' על צער בעל החיים אלא כדי לחנכנו לרחם, וצער בעל החיים הוא אך אמצעי לכך. ועוד, כי מה שתיאר הרמב"ם על צער האם על בניה יכול להאמר על דגים וחגבים שמשריצים ומשלחים את ולדותיהם. ומה שבדקו החוקרים הוא את המערכת העצבית שהיא חשה פיזית בכאב, אולם צער הוא פעולה נפשית שכלל שהתפתחותו גדולה יותר יצטער יותר, אבל חיות שמשריצות או מטילות ביצים לאלפים אין קשר בינם לולדותיהם. ואפילו הם זנים אותם כדוגמת הדבורה, הם אינם מצטערים בצערם.

וכי כ"א יבנה במה לעצמו ויחליט לפי טעמיו מה הן הלכות העולות מהטעמים!?
ומכאן שכל ההסתמכות של בעל משנה הלכות על טעמי מצוות אין לה שום מקום.

ב. באלו בעלי חיים האיסור מן התורה

השאלה הראשונה שצריך לנסות לבררה באלו בעלי חיים קיים איסור מן התורה של צעב"ח.

בשאלה זו עסק בשו"ת שאילת יעבץ (ח"א סי' קי"ז וז"ל:

צל"ע בהא דצער בעלי חיים דאורייתא. אם הוא כלל עובר לכל אשר נשמת רוח חיים באפיו גדול וקטן ואפי' שקצים ורמשים (בלבד שלא יהיו ממיתין כי כל המזיקין נהרגין אפ"ל בשבת) ושלשול קטן שבים במשמע לכאורה. ויראה שאינו באמת אלא בבעלי חיים דבני מלאכה ניהו כענינא דקרא דכתיב בבהמה הנושאת משא. ואפשר שאפי' כלב וחתול בכלל. לפי שגם המה בני תרבות ובעלי מלאכה כמ"ש במ"א לענין להקדים להם האכילה כבהמה (ע"ל סי"ז) אבל הקטנים שאינם ראויים למלאכת אדם. לא מיבעיא זבובים ופרעושים ושאר שקצים ורמשים דמאיסי וגם יש בהן חשש מכשול ואף קצת סכנה וצער לבני אדם. דלית לן בה. וש"ד למיקטלינהו. והא ר"נ דאמר קטלן להו ואשמען קלא דסנוותי (שבת יב ע"א) ולא תימא הנהו משום דלית בהו משום נטילת נשמה. דמשו"ה אפי' בשבת שרי. אבל שארא דאית בהו משום נטילת נשמה. דילמא אית בהו נמי משום צער בעלי חיים. כי לא מזקי ודאי. **אלא ודאי כל הני דאמרן, אין להם סמך מן התורה להקפיד על צערן ועל הריגתן.** ואצ"ל פרעושים דקמצערו טובא. (אע"פ שהאר"י ז"ל ממדת חסידות וע"פ הסוד ודברים בגו משום גלגול נגע בה צויה לתלמידיו שלא להרוג אפי' כינה). והא דאשכחן לר' בפי' הפועלים דחזי לאמתיה דכנשה בני כרכושתא דשדיין וא"ל שבקינהו ורחמיו על כל מעשיו כתיב. מלבד

3. תשובה זו לא הביא הרב אחיטוב, בניגוד לשאלה הבאה שהביאה.

שאינה ראייה להטיל חובה על כל אדם ואפי' ממדת חסידות. דהא רבי גופיה משמע קצת דמקמי הכי לא אקפיד בהכי. ושוב אחז במדת רחמנות יתרה שלכן רחמו עליו משמים להקל יסוריו. תדע שהרי אמרו שם דמעיקרא ע"י מעשה באו כדאי' התם מעובדא דעגל. ותמה על עצמך וכי לא זו מדת כל אדם ואפי' חסיד שבחסידיים. מי יחוש ויחוס על בהמה שסופה לשחיטה. שבודאי לכך נוצרה והיא טובתה ותקנתה בלי ספק. ומה טיבה של מדת רחמים בזה. כ"ש שאין שייכות לעונש על האכזריות ההוא. א"כ בכך ימלטו כל ב"ח חיהם מיד השוחט. אלא פשיטא שאני ר' דרב גובריה. ומי עמד בסוד ה' לידע מה טיבו של עגל ההוא ואם אולי איזה נפש מישראל שנתגלגל בו. והיה מבקש תיקונו מרבי. שלא יצטרך למות מותא תנינא בבהמה והמ"י. עוד י"ל שמא בני חולדת הסניים היו שעשוין לנקר הבית ויש לבני אדם צורך בהם. אלא שעדיין היו קטנים שנולדו עכשיו ולא היו ראויין לתשמישן עד שיגדלו. ואעפ"כ מדה של רחמים גדולים היתה שם כנ"ל.

מתבאר מדברי הר"י עמדין שלדעתו **רק בבעלי חיים שהם בעלי מלאכה** היינו שהם עושים בעצמם פעולות לטובת אדם ישנו איסור של צעב"ח מן התורה, ואפילו חולדות סניים סבר בתחילה שאין בהם איסור, וברור שדגים וחרקים אינם עושים מלאכה אפילו אם אדם נהנה באכילתם, כגון דגים או חרקים אין בהם איסור צעב"ח. אולם דברי הרב יעב"ץ צ"ע מעופות שאין עושים בהם מלאכה⁴, ואעפ"כ הפוסקים דנו אם מותר לצערם, כגון בתרוה"ד (פסקים סי' קה) לגבי תלישת נוצות וקטימת מקור וחיתוך לשון לתוכי.

4. ולענ"ד מה שהגמ' שאלה לגבי דש באוויזים (ב"מ צא ע"ב, סנהדרין נט ע"ב) או מושך סירה או עגלה ע"י דגים ועופות (ב"ק נה ע"א, סנהדרין נט ע"ב) הם לשם בירור שאלה, אבל אינם מעידיים על מציאות שכך נהגו לעבוד בהם. וכ"כ המשך חכמה (דברים ה, יג): "אם כן עופות לאו בני מלאכה נינהו, כדאמר סנהדרין נט, ב. ודש באוויזין זה לאו אורחיה (סנהדרין שם). רק בימות המלחמה דרך לשלוח איגרות על ידי יונים, ועל הוצאה לא איפקוד במרה. לכן אמר "וחמורד" דחמור למשא, "וכל בהמתך" לרבות עופות אף דלא אפקוד במרה על זה. ומשום דלא נאמר דחמור ממעט שור, כתב "שורד" וכו'".

עכ"פ נראה שתשובתו אינה סותרת למש"כ בסימן יז (ח"א) שדן באריכות האם יש חיוב לתת אוכל לכלב וחתול הגדלים בביתו קודם שיאכל. ואמנם בתוך דבריו כולל כל חיה ועוף ולכאורה כולל אותם גם לענין צעב"ח אולם דבריו הם מצד שנושא ונותן בדברי השואל שהם בכלל בהמה אע"פ שבתורה נאמר דוקא בהמה לענין נתינת אוכלים קודם סעודתו ("ונתתי... בשדך לבהמתך ואכלת..."). ואח"כ דן מצד עושים מלאכה שמן היושר והמוסר להאכילם כיון שמביאים תועלת לאדם, ומסיק **שכל בע"ח שמזונותם עליו מוטל עליו חיוב זה**. וז"ל:

אלא שיראה לי אעפ"כ אין בהן חיוב גמור כמו בבהמה גסה. או אפילו הדקה שאינה בת מלאכה. מכל מקום ודאי שהיא בכלל דין זה. שעיקרו מפני צער ב"ח. שהרי היא סמוכה עליך. ואם לא תהא לה עת קבוע לאכילה חק ולא יעבור, תמות ברעב. כי אין מי שיאכילנה. וגם היא אינה מוצאה מאכלה מזומן לפניה, לכן הטילה תורה חובה על האדם שהן שלו, לפרנסם קודם שיאכל הוא עצמו לקנות מדת רחמנות בנפשו, (ועמש"ל סק"י וק"א לענין צער בעלי חיים ולענין סירוס) משא"כ באלו שמזונותיהן מצויין תדיר בכל מקום.

ונראה מדבריו שבהרעבתם יש צעב"ח, אבל חיוב נתינה קודם אכילתו לא מוטל עליו. ומסיק בסוף תשובתו שראוי למדקדק במעשיו להאכיל אף כלב וחתול שאינם עושים מלאכה כ"כ. עכ"פ אינו חושש לאיסור צעב"ח מן התורה בכל החיות שתחת רשותו.

בשו"ת משנה הלכות (חי"ב סי' תל) כתב כי בדגים יש צער בעלי חיים וז"ל:
 ואולי כוונתו משום צער בעלי חיים וכמ"ד דאיכא צער בעלי חיים גם בדגים עיין ב"ק נ"ה ע"א בעי רחבא המנהיג בעיזא ובחינוך מצוה תק"נ ועיין ח"מ סי' ער"ב ס"ט וברמ"א שם ס"י וכיון דאיכא כלאים בדגים איכא נמי משום צעב"ח ועיין ב"ב ע"ד סירס את הזכר פרש"י א"נ דלא ליהוי ליה צער תאזו נראה דגם בדגים שייך צעב"ח...

ודבריו צריכים ראייה וכי בגלל שיש כלאים בדגים יש גם צעב"ח? ואם הגמרא רצתה לצייר שאלה של מנהיג בבע"ח מהים ומן היבשה (=עיזא ושיבוטא) וכי יש הו"א

של מלאכה בהם? וממילא גם צעב"ח? וכן ראייתו מב"ב – וכי ניתן ללמוד הלכה מדברי אגדה?! ולדבריו מליתן דלעת"ל אף יהיה מותר ללכת⁶ לקניגיון וכד' שהרי נאמר (ויקרא רבה פר' יג, ג): "א"ר יודן ברבי שמעון כל בהמות וליתן הן קניגין של צדיקים לע"ל וכל מי שלא ראה קניגין של אומות העולם בעוה"ז זוכה לראותה לעוה"ב כיצד הם נשחטים בהמות נותץ לליתן בקרניו וקורעו וליתן נותץ לבהמות בסנפיריו ונותרו". אלא ברור שאלו דברי אגדה ואין ללמוד מכאן לדברי הלכה.

וכן בשו"ת משנה הלכות (ח"י סי' רטז) חזר על כך שיש בדגים איסור צעב"ח והביא ראיתו מקניגיון דלעת"ל וכתבתי לעיל שלדעתי לא ניתן ללמוד מדברי אגדה. ואפילו צריך להאכיל דגים לפני אכילתו, לשיטתו, אין להוכיח שאמנם חייבים בהם על צעב"ח וודאי שלא מן התורה.⁷

5. ומקרא מלא שאין הליתן בר מלאכה (איוב מ, כה-כח): "תמשך ליתן בחכה ובחבל תשקיע לשנו... היכרת ברית עמך תקחנו לעבד עולם".
6. עי' שו"ת יחוה דעת (ח"ג סי' סו) בגנות הקניגיון והסיוע לד"ע בהליכה לחזות בו. ואף הרב אחיטוב הזכיר זאת וגינה זאת.
7. מש"כ הרב אחיטוב כי לפי המשנה הלכות אסור להסיר קשקשי דגים בכל השאלה והתשובה (ח"ו סי' רטז) אין שום איזכור לכך. ומש"כ הרב אחיטוב:
"בשו"ת משנה הלכות... מקשה על הנחת היסוד שהקולא באכילת אבר מן החי בדגים נובעת מכך שאין לגביהם איסור "צער בעלי חיים", והוא מביא שתי ראיות שאין קשר בין הדברים:
א. מותר לחתוך אבר מ"בן פקועה" אעפ"י שיש לו מכך צער.
ב. מותר לחתוך אבר מבהמה מפרכסת אחר שחיטה, למרות שהיא מוגדרת כבהמה חיה לכל דבריה, ושבודאי היא מצטערת מכך.
לאור זאת, מסכם המשנה הלכות (שם) שחייבים לומר שהיסוד להיתר להוריד קשקשים מדגים חיים, הוא משום שהדברים נעשים לצורך אכילה". [ע"כ לשון הרב אחיטוב במאמר].
דבריו אינם מדויקים. הגר"מ קליין הוכיח שמשום אכילה, הותר לצער בע"ח כגון לשוחטם או להסיר מהם אבר כשאינו צריך שחיטה וכד' אע"פ שיש במעשה צער לבהמה, וכן יהיה הדין בדגים ולכן אם אינם צריכים שחיטה מותר ליטול אבר לאכילה. הוא לא אמר שאין קשר בין איסור אמה"ח לצעב"ח להיפך באמה"ח יש צער בע"ח, אלא שהוא הותר לצורך אכילה (כאשר אינו קיים בדין מסוים). ומש"כ הרב אחיטוב במסקנתו שהגר"מ קליין התיר הסרת קשקשים לצורך אכילה אינו בדברי תשובה זו. ועי' לעיל בדברי שו"ת שיח יצחק שהוכיח מכך שהותר בדגים ליטול אבר חי משמע שאין בהם צעב"ח.

ככתוב לעיל ראיות ההגר"מ קליין לטענת צעב"ח בדקים קלושות ולענ"ד א"א להוכיח מהן.

כתבתי כבר בגליון אמונת עתיד 12 שצריך לומר שסוג בעלי החיים שנאסר בצעב"ח מן התורה תלוי בחיותו של בעל החיים. ולא דומים יונקים לעופות וכש"כ הללו לדגים וחרקים. הבאנו לעיל מדברי הרמב"ם שיש יחס של אם לולד דוקא בבהמות ובהכללה בכל היונקים ולא בדגים וחרקים. ובעופות ההורים זנים את הולדות אבל עדיין לא רואים בהם מעין רחמי אב על בנים, אלא יותר פעולה הטבועה בבעל החיים בטבע פנימי אבל אינה נובעת מצער. כמו שהדבורים הפועלות זנות את הרימות, או כמו שהנמלים אוספות מזון לקינם. וברור הדבר שחיות היונקים כל מין למינו עולה על דגים ועופות, וממילא הצער אינו רק גירוי עצבי אלא גירוי היוצר מעין תופעה נפשית. וכן מצינו בבע"ח אלו התקשרות לאדם וגעגועים אליו משא"כ בדגים וחרקים. ודגים וחגבים אינם טעונים שחיטה, ואין בהם איסור אבר מן החי ואף דמם מותר באכילה כבשרם. ומכאן שאף בע"ח האסורים באכילה אבל חיותם דומה לבהמות וחיות הצריכות שחיטה יש בהם צעב"ח וה"ה להיתרא שחיות ובהמות שאין במינן שחיטה אין בהן צעב"ח.

כך פסק השולחן ערוך (יו"ד סי' יג ס"א): "דגים וחגבים אין טעונים שחיטה". והרמ"א הוסיף: "ומותר לאוכלם מתים או לחתוך מהם אבר ולאכלו, אבל אסור לאכלן חיים משום: בל תשקצו (הגהות מיימוני פ"א הגהות מרדכי ותוס')". ואיסור בל תשקצו אינו קשור לצעב"ח והוא תלוי בדעתו ודרכו של אדם. ומצאתי ראיה לדעתי בדברי שו"ת שיח יצחק (סי' שפז) [אף שהבאנום בספרי ואף הרב אחיטוב הביאם]. וז"ל:

הגיד לי ת"ח אחד שנזרקה מפי חבורה שראוי להחמיר שלא להסיר הקשקשים מהדג טרם חתכוהו לחתיכות, ע"ד שהביא הרמ"א באה"ע וסוף סי' ה' (ה' דהעולם נזהרים למרוט נוצות מאוזות חיות משום אכזריות ע"ש, ואני הגדתי שלדעתי אין שום מקום להחמיר בזה, ופוק חזי מאי עמא דבר, מעולם לא ראינו אף מבנתין דמוריין שיזהרו בזה, ואברו דברי.

הנה ביו"ד (סי' י"ג ס"א) פסוק לדינא שדגים אין צריכים שחיטה, והנה הפרמ"ג בפתיחה להלכות שחיטה מביא מחינוך שטעם שחיטה בסכין בלי פגימה משום צעב"ח, ומדהתירה תורה דגים באסיפה בעלמא, ש"מ דלא חשה תורה משום צעב"ח כשרוצים לאכלם. (ואם דבאמת מצינו שיש לנו להאכילם ערש"י ריש אין צדין שאין נותנין מזונות ביו"ט, לפי שאפשר

להן בלא מזונות גדול אוכל הקטן, ע"ש. ויד יוסף (ס' שכ"ד) מישב מנהג שבתקפ"ג שנותנים להם מזונות בעת עשיית תשליך, ועיין ג"כ בשאילת יעב"ץ ח"א ע"ש). וברמ"א יו"ד שם מותר לחתוך מהם ולאכלו, אבל אסור לאכלן חיים משום בל תשקצו, ומדאסור לאכלן חיים רק מטעם בל תשקצו, ש"מ דמשם צעב"ח לית בהו בבא לאכלן חיים אם שכואב להם.

ושוב עיינתי בס' יד יהודא ביו"ד סי' זה ומצאתי שכוונתי לדבריו, ואעתיק לשונו הטהור, יש לעיין דכולם כתבו דמותר לחתוך ממנו אבר, אמאי לא חששו לצעב"ח דהוא דאורייתא, ואמת הוא שבהגהות מרדכי כתוב דמותר לחתוך ממנו אבר לרפואה, ואין בו משום אמ"ה, והיינו שהרפואה הוא לחתוך האבר בעוד שהחיות בו ולאכלו, וכל שצורך האדם כן אין חוששין לצעב"ח, אבל התוס' וכן הרמ"א כאן כתבו סתם ומותר לחתוך ממנו אבר, ובוודאי חתיכת אבר הוא יותר צער מאשר ימית אותו, ואמאי נתיר זה, ע"כ נ"ל דאין חוששין לצעב"ח אלא בנפש שחששה תורה על נפשו, ואסרה לאכול אמ"ה מפני שנפשו עוד בו, כמ"כ חששה התורה שלא לצער נפש זה, אבל בדגים וחגבים שלא חששה התורה על נפשם, והתירה לאכלן בעודן חי, כמ"כ לא שייך צעב"ח בו, ולא מצאתי עדיין לא' שהרגיש בזה, עכ"ד בפ' הארוך, וע"ש ג"כ בקצר שהעלה כן לדינא". ועי"ש בהעתק תשובת הגאון דאונגוואר [רבי אלעזר לעוו] שתמך בדברי שו"ת שיח יצחק.

ג. היתר צער בעלי חיים שלא לצרכי אכילה

הרב אחיטוב הניח כי מותר לצער בע"ח רק לצורך אכילה אולם מצאנו שהותר שלא לצורך אכילה.

נאמר בעבודה זרה (יא ע"א): "והתניא: עוקרין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי! אמר רב פפא: סוס שרכב עליו..."

ופרש רש"י:

עוקרין - בהמה הגידין לבד שעל פרסותיה עוקר וחותר אפוגרימ"ט בלע"ז. בסוס שרכב עליו - דהוא כלי תשמיש.

והקשה תוספות:

עוקרין על המלכים - וא"ת ואמאי לא פריך והאיכא צער בעלי חיים כדפריך

לקמן (דף יג.) גבי נושא ונותן בשוק של עבודת כוכבים דבשלמא משום בל תשחית ליכא דכיון דלכבודו של מלך עושין כן אין כאן השחתה אלא הוי כמו תכריכין של מאה מנה, אלא צער בעלי חיים איך הותר וי"ל דשאני כבוד המלך שהוא כבוד לכל ישראל ואתי כבוד רבים ודחי צער בעלי חיים. וכ"כ הריטב"א.

מתבאר מדברי תוספות שכאשר עומד מול צער בעלי חיים כבוד מלכים מותר לגרום לצער אף שאינו לצורך אכילה. הרחיב את הדברים בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סי' עא) בענין עשיית ניסויים בכלב וחתול לבדיקת תרופה:

עיקרא דהאי דינא כבר אמורה בתשובת משאת בנימן ובט"ז בי"ד סימן קי"ח בענין נחירת התישים גם בתשובת עבודת גרשוני סימן י"ג והבית יעקב סימן מ"ב והעלו הלכה למעשה דכל שיש בו שום צורך או לרפואת הגוף או שום הנאת ממון דאין בו שום חשש איסור בל תשחית או צער ב"ח ואפילו משנת חסידים אין כאן וכמ"ש בספר חסידים עצמו בסימן תרס"ז כן סתם רמ"א בש"ע לא"ה ס"ס ה' בהג"ה וז"ל כל דבר הצריך לרפואה או לשאר דברים לית ביה משום איסור צער ב"ח (או"ה סימן נ"ט) ולכן מותר למרוט נוצת מאווזים חיות וליכא משום צער ב"ח (מהר"א סימן ק"ס) ומ"מ העולם נמנעין משום אכזריות עכ"ל רמ"א ומקור הדין הוא ממ"ש תוספות בע"ז פ"ק גבי עוקרין על המלכים יע"ש אף דלכאורה יש לפקפק על ראייה זו דכבוד מלכות שאני... הרי דמותר להמית ב"ח משום רפואה ולא חיישינן לבל תשחית וצער ב"ח אפילו ספק רפואה מותר כל שיש בו צורך בני אדם בל תשחית דגופו עדיף... וגדולה מזו מצינו פ"ק דע"ז דף י"ג ע"ב במתני' להדי' אסור למכור להם תרנגול לבן בזמן שהוא בפני עצמו קוטע את אצבעו וכו' הרי דמותר לקטוע לבעל חי שהוא צער גדול משום ריווח כל שהוא כדי למכור לו תרנגול לבן קצת ביוקר וכן מבואר שם דף ל' ע"ב דמותר ליתן לחתול דידיה משקים מגולים אע"פ שמכחישין אותו וכ"כ התוס' בב"ק דף קט"ו עכ"ל ע"ש הרי דכל כה"ג אין חשש איסור כלל ותמה אני על כל גדולי אחרונים שלא הרגישו כלל בראיות הללו ואל תשיביני דאיך אפשר לומר דהיכא דאיכא שום צורך בני אדם הן לרפואה או להנאת ממון אין בו משום איסור בל תשחית

או צער ב"ח הרי להדיא איתא בחולין פ"ק דף ז' ע"ב דר"פ בן יאיר... אבל ודאי להלכה למעשה נ"ל ברור כמ"ש דאין חשש איסור דבל תשחית או צער ב"ח כל שיש לו צורך בו ומותר לעשות אפילו לכתחלה אף שסיים רמ"א שם בא"ה ס"ס ה' במריטת נוצת שהעולם נמנעים משום אכזריות היינו דוקא במריטת נוצה **שעושה מעשה בידיים והעוף מרגיש מאוד הצער בשעת כל מריטה ומריטה** משא"כ בנדון שלפנינו של השואל שאינה מרגשת כלל צער בשעת אכילה ושתייה זאת רק שאח"כ גורמות חולי ומכאוב והוא לרפואת אדם נ"ל פשוט דאין כאן חשש איסור אפילו ממדות חסידות...

וע"ע שו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' קז).

וכן בשו"ת בנין ציון (סי' קח) כתב:

לענ"ד יש להוכיח דבעשיית מום בבהמה לצורכו אין בזה משום צער בעלי חיים ממה דאמרינן בכורות (דף ל"ז) הכל נאמנין על מומי מעשר ומפרש בגמרא טעמא דאי בעי שדי מומא בכולי' עדרא כדי שיצא המעשר בעל מום יע"ש... **אלא ודאי שמה שעושה לתועלתו לית בי' משום צער בעה"ח** ומה דאסרינן ע"ז (דף י"א) לעקור הבהמה הוא דוקא משום ששם אין לו **תועלת** וכן מה שאסרו להכניס בכור לכיפה משום צער בעלי חיים שם ג"כ הטעם שאין לו תועלת מוחלט רק שלילות שינצל מטורח או מהיזק או אפשר ג"כ שבאילו יש צער גדול וכבר חילק הריטב"א בזה שפ"י דמה דאמרינן (ע"ז י"א) עיקור שיש בו טרפה אסור ושאין בו טרפה מותר דבאין בו טרפה אין צער גדול כ"כ ולכן **י"ל דבעשיית מום שאין בו צער גדול** וגם יש בזה תועלת מוחלט שעני"ז יותר הבהמה לאכילה לכ"ע אין בזה משום צער בעה"ח וכדמוכח מהא דבכורות.

ובדורנו נשאל בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סי' סח):

אם מותר לעשות מחקר בעינים של בעלי חיים וכן להמיתם כדי לאבחן במחלות עינים של בני אדם ולהמציא מזור ומרפא.

ומביא בתשובתו עיקרי איסור צער בעלי חיים ואת דברי הרמ"א בשו"ע (אה"ע סי'

ה סי"ד):

כל דבר הצריך לרפואה או לשאר דברים, לית ביה משום איסור צער בעלי חיים (איסור והיתר הארוך סימן נ"ט). ולכן מותר למרוט נוצות מאווזות חיות,

ולכא למיחש משום צער בעלי חיים (מהרא"י ס' ק"ה). ומ"מ העולם נמנעים דהוי אכזריות". ואף הגר"א הסכים עמו. ומביא דברי השבות יעקב וכותב: "זאת הלכה העלה דכל שיש בו שום צורך או לרפואת הגוף או משום הנאת ממון אין בו משום איסור בל תשחית או צער בעלי חיים ואפילו משום משנת חסידים אין כאן, ואפילו ספק רפואה מותר, ומותר לעשות כן אפילו לכתחילה, ואע"ג שסיים הרמ"א במריטת נוצות שהעולם נמנעים משום אכזריות, היינו דוקא במריטת נוצה שעושה מעשה בידיים והעוף מרגיש מאד הצער בשעת כל מריטה ומריטה, ומשא"כ בכגון נידונו, שאינה מרגשת כלל צער בשעת אכילה ושתייה זאת רק שאח"כ גורמת חולי ומכאוב והוא לרפואת אדם, ולכן פשוט דאין כאן חשש איסור אפילו ממידת חסידות עיי"ש.

ומביא את דברי החת"ס:

יעוין בהגהות הח"ס ז"ל על הש"ס בב"מ שם שכותב ז"ל: בגמרא צער בעלי חיים דאורייתא, נראה מדכתיב ורחמיו על כל מעשיו, מיהו היינו מה שאינו לצורך האדם או לכבודו וממונו דהרי כתיב ורדו בדגת מים, והרי טוענים על הבהמות ורדים במקל, וכ"כ הח"ס בכזאת גם בחידושו למס' שבת ד' קנ"ד ע"ב עיי"ש.

ומביא עוד מדברי

הדעת קדושים יו"ד סי' כ"ד סעי' י"ב שכותב בתוך דבריו בזה"ל: וכל שיש בו צורך אדם אין בו חשש צעב"ח לכו"ע וכו' וכיון שמותר להשתמש בהם לכל צרכי האדם אין בזה חילוקים עוד לאסור ספקות בהצטרות וכו' וכל שיש אפשרות שישובב עי"ז שום תועלת אדם או שום הפקת רצון אדם גם אם רצונו בזה איננו ע"פ משקל הצטרות ותועלת רק רצון בלא טעם נכון ג"כ נפקע עי"ז חשש קפידת צעב"ח עיי"ש ובגידולי הקדש סק"ה יעו"ש.

ועל כן המסקנה העולה בנדון דידן – דייג להנאה דומה לרפואה, הוא משמש לחובבי הדייג למנוחה והרפיה. ואע"פ שבעלי חיים מצטערים הדבר הותר ועל' בשו"ת ציץ אליעזר שהמתת בע"ח קלה מלצער. ונראה שמעשה האכזריות כאן הוא הרבה יותר קטן מצייד ביערות בו האדם מסתכן ומתאמץ בכל כוחותיו לתפוש או להמית את צידו, אבל בדייג שהוא יושב דומם וממתין שהדג יעלה בחתו, אין הפעלת כוחות רשע

וראיית יציאת החיות מהבהמה כמו בצייד. וכן אין כאן משום קניגיון – צייד באמצעות כלבים שכל כך מגונה ועי' שו"ת מהר"י מברונא סי' עא ועי' שו"ת יחוה דעת ח"ג סי' סו).

ד. מעשי חסידות

העדפת צרכיו של אדם על צערה של בהמה יש בה משקל נכון למצבו הרוחני של האדם בימינו. היינו דוקא הקדמת אדם לבהמה היא המפלסת לאדם את ערכו המוסרי ועל ידי ביסוס מצבו המוסרי כלפי עצמו וכלפי בני האדם שלא לצערם בכל אופן שהוא ולגרום להם טוב, ילמד האדם להתייחס אף לבהמה וחיה. לעומת זאת בהרמת ערך צער החיה על האדם וצרכיו נוצר טשטוש מוסרי כלפי בני האדם ועפ"י מאמר מאמר טללי אורות לראי"ה קוק במאמרי ראייה וחזון הצמחונות והשלום לרב דוד כהן [הנזיר]].

וידועים מקרים שטשטוש ההבדל בין אדם לבהמה הביא להעדפת בהמה וצער על אדם ומזה הגיחו לצרירת האדם ולא חשו כלל לצער או לחייו⁸. וכמו כן ראוי להקפיד על המדרגות שבין בהמות ללדגים וחרקים.

יש מקום לגדולים וצדיקים להחמיר על עצמם במעשי חסידות, אף ביחס לבע"ח, אבל צריך לזכור ולהזכיר שאין לבלבל בין אדם לבהמה. ומעשים אלו הם חסידות ואינם מיועדים לכל הציבור.

כתב בספר חסידים (מרגליות, סי' תרסו): "כל מעשה גרמות שאדם גורם צער לחבירו נענש ואף אם יעשה צער על חנם לבהמה כגון שמשים עליה משאוי יותר מאשר יכולה לשאת ואינה יכולה ללכת ומכה אותה עתיד ליתן את הדין, שהרי צער בע"ח דאורייתא. כתיב בענין בלעם (במדבר כ"ב ל"ב) על מה הכית [את] אתונך וכנגד שאמר לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך (שם שם כ"ט) לכן נהרג בחרב. ואנה הוזהר שהרי בבני נח לא מצינו ורדו, לאדם שלא הותר לו בשר תאוה נתנה לו רדייה אבל לבני נח שהתיר להם בשר תאוה לא נתנה לו רדייה... הרי סימן זה מסור בידך כל זמן שאתה רחמן ירחמו עליך".

ברור שדברי ספר חסידים הם דברי מוסר אבל אינם פסיקת הלכה של איסור צער בעלי חיים מן התורה בהעמסה על בהמה יתר על כוחה. ודאי שאין לאדם לצער בהמה

8. כ"י בגרמני' הנאצית.

שלא לצורך, אלא צריך להתנהג ברחמנות. אבל יש לחלק בין דברי מוסר לפסיקת הלכה.

וכך כתב בתומר דבורה ולרמ"ק פרק ג: "עוד צריך להיות רחמיו פרוסים על כל הנבראים, שלא יבזם ולא יאבדם. שהרי החכמה העליונה היא פרוסה על כל הנבראים, דומם וצומח וחי ומדבר. ומטעם זה הוזהרנו מביזוי אוכלים... כן יהיה רחמי האדם על כל מעשיו יתברך. ומטעם זה היה עונש רבינו הקדוש, על ידי שלא חס על בן הבקר שהיה מתחבא אצלו ואמר לו: "זיל לכך נוצרת" (בבא מציעא פ"ה, א'), באו לו יסורין, שהם מצד הדין, שהרי הרחמים מגינים על הדין, וכאשר רחם על החולדה ואמר: "ורחמיו על כל מעשיו כתיב", ניצל מן הדין, מפני שפרש אור החכמה עליו, ונסתלקו היסורים. ועל דרך זה לא יבזה שום נמצא מן הנמצאים, שכולם בחכמה, ולא יעקור הצומח אלא לצורך, ולא ימית הבעל חי אלא לצורך, ויברור להם מיתה יפה בסכין בדוקה, לרחם כל מה שאפשר... ועי' בשו"ת עטרת פז (ח"א כרך ב - י"ד ס"ה).

ברור שאין מדובר כאן אלא בדברי חסידות ולא בהלכה, וכמובן שיש לנהוג על פיהם אבל אין לערבם עם דברי הלכה ולעתים יש להעדיף צדדים אחרים, ולנהוג עפ"י משקל החסידות.

